

УДК 336.7

Хоружий С. Г.

ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Київ

УТОЧНЕННЯ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ І НАГЛЯДУ
ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Досліджено проблему наявності різних трактувань понять «регулювання» і «нагляд». Установлено сутність і специфіку понять «регулювання», «нагляд», «моніторинг» та «контроль» щодо діяльності фінансових установ та здійснено вдосконалення цих понять. Використання методів теоретичного узагальнення дало змогу визначити поняття «регулювання діяльності фінансових установ» та «нагляд за діяльністю фінансових установ». На основі теорії управління складними системами встановлено співвідношення цих понять у системі управління діяльністю фінансових установ.

Ключові слова: регулювання, нагляд, моніторинг, контроль, ринки фінансових послуг, фінансові установи.

Постановка проблеми. В умовах глобалізованого світу нагальною потребою стало забезпечення координації функціонування національних фінансових систем. У цих умовах перед економічною наукою та господарською практикою постала проблема вдосконалення підходів до формування національних систем регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ для забезпечення фінансової стабільності і розвитку світової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі забезпечення дієвості соціально-економічного управління шляхом здійснення регулювання і нагляду за економічними процесами присвячено роботи відомих учених: Л. Алексеєнко, В. Авер'янова, О. Андрійко, Є. Білокур, В. Гаращука, Л. Ковалюк, М. Крупка, О. Любуць, В. Міщенко, Л. Савченко, О. Пожар, М. Пугачова, Я. Побурко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Досліджуючи проблематику взаємодії складників системи регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ, не можна оминати проблему наявності різних трактувань понять «регулювання» і «нагляд». Дослідниками часто ці поняття не розділяються, а в нормативно-правових актах іноді використовуються як синоніми. Однак інші науковці схильні до думки, що це два різні, хоча і взаємопов'язані наукові поняття.

Мета статті полягає в обґрунтуванні поняття «регулювання і нагляд за діяльністю фінансових установ» із використанням методів теоретичного узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження законів України дає змогу констатувати, що законодавець не завжди так чітко розмежовує поняття «регулювання» і «нагляд», вживаючи їх як синоніми або вважаючи одне поняття різновидом другого. Дослідження наукової літератури з вибраної проблематики свідчить, що існують різні підходи до визначення поняття «регулювання», яке походить від латинського слова *regulo*, що означає «норма», «правило». Поняття «регулювання» визначається як упорядкування чого-небудь, підкоряючи це відповідним правилам, певній системі [1]; створення умов для нормальної діяльності, функціонування чого-небудь [2]. Виходячи із наведених вище визначень, зміст поняття «регулювання» доцільно визначити через здійснення певних функцій: установлення загального порядку та напряму діяльності учасників відповідних відносин, планування, упорядкування, координація тощо. *Сутність регулювання*, на нашу думку, полягає у впорядкуванні, спряму-

ванні руху і розвитку, підпорядкуванні процесів і явищ певному порядку, у встановленні певної взаємодії елементів і створенні умов нормальної діяльності. Така специфічність сутності поняття «регулювання» дає змогу виокремити його серед інших функцій управління.

Поняття «нагляд» деякими дослідниками використовуються поряд із поняттями «контроль» і «моніторинг». Ці поняття не є синонімами, оскільки кожне з них визначає певну управлінську функцію. Дослідження наукової літератури з вибраної проблематики свідчить, що часто науковці не розділяють поняття «нагляд» і «контроль», зокрема нагляд визначається як контроль, що здійснюється [3]. Для цілей нашого дослідження важливими є визначення «нагляд» як слідування за ким-, чим-небудь для контролю, забезпечення порядку; контроль – це перевірка відповідності контрольованого об'єкта встановленим вимогам [4].

Ураховуючи результати аналізу наведених вище визначень, поняття «нагляд» як функція спостереження за функціонуванням певної системи є більш узагальнюючим поняттям, ніж «контроль». Такий висновок можна зробити з трактувань поняття «контроль» (франц. – *contrôle*), яке визначається як перевірка або спостереження з метою перевірки [5] або як перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь [1]. Зміст такої функції управління, як контроль, включає функцію встановлення та оцінки факту відповідності чи невідповідності встановленим нормам. *Сутність контролю*, на нашу думку, полягає в оцінці відповідності процесів, щодо яких здійснюється управління, встановленим вимогам і параметрам. У разі віднайдення невідповідності стану встановленим вимогам передбачено виконання наступної функції – вжиття заходів впливу (примус, штрафи і санкції, заохочення тощо) з метою повернення стану об'єктів системи до визначених параметрів.

Однією з функцій, що забезпечує спостереження за об'єктом управління, є моніторинг. Поняття «моніторинг» (*monitoring*, від лат. *monitor* – той, хто наглядає) було запозичено з екології і зараз використовується у різних сферах науково-практичної діяльності. Не віднайдено єдиного загальновизнаного тлумачення поняття «моніторинг». Достатньо різноманітними є наукові погляди щодо визначення поняття «моніторинг» як спостереження, стеження за виробничою і фінансовою діяльністю підприємства [6] або як безперервне стеження за яким-небудь процесом для виявлення його відповідності бажаному результату [4], або як постійне спостереження за

будь-яким процесом із метою виявлення його відповідності очікуваному результату [7]. Отже, моніторинг доцільно вважати важливим елементом системи управління, але перш за все це певна система спостереження, збору та обробки інформації про стан і тенденції розвитку об'єктів чи процесів управління. Доцільно визначити, що здійснення моніторингу і контролю є послідовним виконанням функції нагляду. *Сутність моніторингу*, на нашу думку, полягає у постійному, систематичному збиранні інформації з метою спостереження і контролю за розвитком певних соціально-економічних процесів, що сприяє виробленню стратегії управління такими процесами.

Аналіз теоретичних досліджень дає змогу зробити висновок щодо принципового розмежування між поняттями «нагляд», «моніторинг» та «контроль». *Сутність нагляду, на нашу думку, полягає у спрямованих на попередження, виявлення і припинення порушень сукупності безперервних дій зі спостереження за певними процесами, що передбачає отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан справ на піднаглядному об'єкті чи у певній сфері економічних відносин (моніторинг) та оцінку отриманої інформації на її відповідність встановленим нормам і вимогам (контроль).*

Під час дослідження понять «регулювання» і «нагляд», включаючи поняття «моніторинг» і «контроль», ключовим моментом є встановлення місця і співвідношення цих понять із процесом управління. Регулювання та нагляд є найважливішими функціями як основні способи забезпечення процесу управління. Сучасна теорія оптимального управління складними системами, до яких також належить система управління діяльністю фінансових установ, передбачає забезпечення виконання певних функцій [8], зокрема:

- 1) здійснення систематизації й аналізу інформації про стан системи;
- 2) прогнозування і встановлення напрямів розвитку системи;
- 3) постановка на основі встановлених напрямів розвитку системи цілей управління;
- 4) вибір методів управління;
- 5) формування необхідних параметрів і вимог до функціонування системи;
- 6) збір та обробка інформації про функціонування системи;
- 7) перевірка ключових параметрів системи, порівняння отриманих даних з встановленими вимогами до функціонування системи;
- 8) вжиття заходів, що впливають на корегування стану системи для досягнення необхідних параметрів системи.

Часові періоди управління об'єктами системи управління розглядаються як «входження» об'єкта у сферу управління, управління об'єктом та «вихід» об'єкта зі сфери управління. У динамічній системі три чинники ускладнюють процес управління: велика кількість об'єктів управління та параметрів вимірювання їхнього стану; неточність у вимірюванні параметрів системи; складність розрахунку адекватних управляючих заходів для коректування, враховуючи динамічність параметрів системи.

Важливою характеристикою системи управління є її стійкість, тобто недопущення перевищення встановлених меж характерних параметрів об'єкта. Отже, стійкість, швидкість і точність розглядаються як основні цілі під час формування ефективної системи управління. Проте збіль-

шення швидкості управління понад певну межу може викликати зниження точності і навіть призвести до нестійкості системи управління. Саме тому досягнення якнайкращого співвідношення між цими характеристиками є найважливішим завданням формування системи управління будь-якою складною системою.

Зазначені вище функції системи управління щодо діяльності фінансових установ можна узагальнити. Першою узагальненою функцією можна назвати власне регулювання. Регулювання умовно можна розглядати як діяльність, що передбачає на основі проведених досліджень і запланованих стратегічних цілей установами норм, правил і вимог до функціонування і розвитку системи, щодо якої здійснюється управління. Враховуючи результати аналізу *сутності регулювання* до процесу регулювання *діяльності фінансових установ*, доцільно віднести послідовність дій щодо реалізації перших п'яти функцій: аналіз інформації про стан діяльності фінансових установ, установами напрямів розвитку ринків фінансових послуг, визначення цілей і методів управління, що зумовлюватиме встановлення певних регуляторних вимог до впорядкування діяльності фінансових установ.

Означений підхід дає змогу визначити поняття *«регулювання діяльності фінансових установ» як діяльність, що здійснюється у процесі управління стабільністю та розвитком ринків фінансових послуг, яка полягає у впорядкуванні, забезпеченні і коригуванні правил діяльності фінансових установ шляхом встановлення економічних, правових та інших норм.* Регулювання допускає можливість самостійних внутрішніх механізмів упорядкування процесів функціонування та розвитку системи ринків фінансових послуг.

Зміст регулювання (державного чи ринкового) *діяльності фінансових установ* доцільно охарактеризувати як вплив суб'єктів управління (в особі окремих органів державної влади чи представників ринку) на впорядкування суспільних відносин, що виникають у процесі надання фінансовими установами фінансових послуг.

Державне регулювання *діяльності фінансових установ* охоплює такі напрями діяльності органів державної влади, як нормативно-правове регулювання, нормопроектна діяльність і забезпечення допуску фінансових установ та фінансових інструментів на ринки фінансових послуг. До методів державного регулювання можна віднести: нормативно-правові; фінансово-економічні; адміністративні; організаційні; науково-методичні та інформаційно-освітні. Засобами державного регулювання *діяльності фінансових установ* є встановлення правил та обмежень щодо здійснення діяльності, ліцензування, реєстрація, сертифікація, стандартизація, допуск фінансових інструментів до обігу, встановлення нормативів, установами інвестиційних, податкових та інших пільг.

Методи державного регулювання за формами впливу на діяльність фінансових установ поділяють на методи прямого впливу – регуляторного характеру (встановлення норм і правил), адміністративного характеру (дозволи, ліцензії, сертифікація, реєстрація тощо), а також методи опосередкованого впливу (мотивація шляхом податкового регулювання, стимулюванням конкуренції тощо). Опосередкований вплив держави реалізується макроекономічною, податковою і приватизаційною політикою, а також державною борговою

політикою. Держава виступає емітентом державних цінних паперів та інвестором через інвестиції у цінні папери підприємств. Економічна політика держави формується через мережу державних органів, суспільні інститути і підприємницькі організації. Обсяги регулюючих функцій, які виконують держава та учасники ринків фінансових послуг, залежать від рівня розвитку продуктивних сил, політики країни, соціальної структури суспільства та національних особливостей.

Ураховуючи результати аналізу сутності поняття «нагляд», до наступної узагальненої функції доцільно віднести власне нагляд, а саме: збір та обробку інформації про функціонування системи і перевірку ключових параметрів системи, порівняння отриманих даних з установленими вимогами до функціонування системи. Фактично процес нагляду забезпечується виконанням двох взаємопов'язаних функцій – моніторингу і подальшого контролю.

Ураховуючи викладене вище, наглядом за діяльністю фінансових установ є спрямована на попередження, виявлення і припинення порушень сукупність безперервних дій зі спостереження за діяльністю фінансових установ, що передбачають отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан справ у фінансових установах щодо надання фінансових послуг (моніторинг) та оцінку відповідності отриманих даних установленим нормам і вимогам (контроль).

Адаптація сутності поняття «моніторинг» до фінансових установ дає змогу запропонувати таке: моніторинг діяльності фінансових установ – це складова функція нагляду, яка передбачає постійне, систематичне збирання, накопичення і обробку звітних даних та іншої інформації щодо стану, проблем та тенденцій у діяльності фінансових установ.

Для отримання необхідної інформації у процесі моніторингу діяльності фінансових установ можуть застосовуватися звітні дані фінансових установ, результати проведення перевірок, інспекцій, ревізій, експертиз тощо. Всі означені дії формують певну інформацію, яка має бути проаналізована у процесі здійснення подальшого контролю.

Реалізація функції контролю передбачає здійснення низки дій щодо встановлення фактів невідповідності отриманої у процесі моніторингу інформації про стан діяльності фінансових установ установленим у процесі регулювання вимогам.

Відповідно, контроль над діяльністю фінансових установ – складова функція нагляду, яка передбачає оцінку отриманої у процесі моніторингу інформації про діяльність фінансових установ на її відповідність установленим нормам і вимогам щодо такої діяльності.

Складники системи регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ залежать від певних часових періодів, а саме:

визначення основних параметрів регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ, що передбачає встановлення правил здійснення діяльності на ринках фінансових послуг, регулювання обігу фінансових інструментів, встановлення та порядку взаємодії між учасниками ринків фінансових послуг;

«допуск» фінансових установ та фінансових інструментів на ринок фінансових послуг (реєстрація, ліцензування, сертифікація тощо);

управління діяльністю фінансових установ, що передбачає здійснення нагляду за діяльністю фінансових установ та вжиття відповідних заходів впливу в разі порушення встановлених норм;

«вихід» із ринку фінансових послуг, що передбачає реалізацію процедур реорганізації, ліквідації, банкрутства фінансових установ.

Розглянуті вище функції управління такими складними системами, як діяльність фінансових установ, представлено на рис. 1.

Грунтуючись на результатах досліджень теорії управління складними системами, доцільно також зазначити, що ключовими елементами системи управління є не тільки підсистеми встановлення вимог

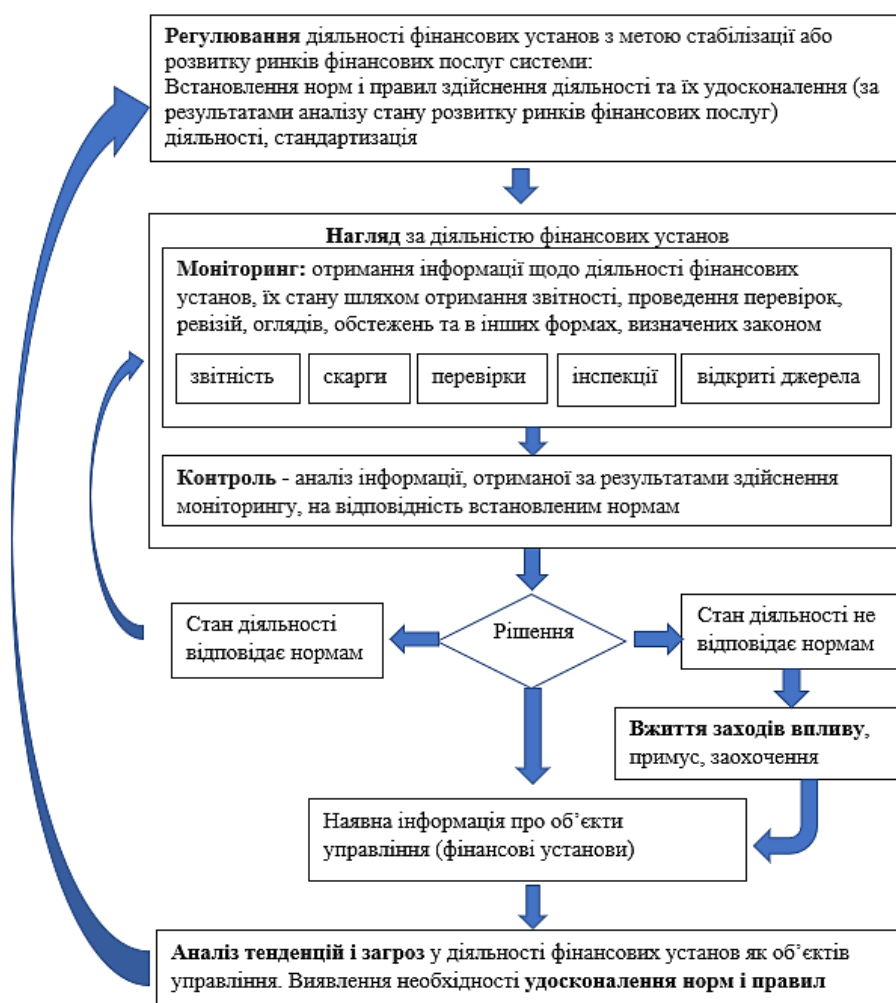

Рис. 1. Взаємозв'язок між регулюванням і наглядом за діяльністю фінансових установ

Джерело: розроблено автором

до функціонування системи, отримання інформації про стан системи, здійснення контрольних порівнянь стану системи із запланованими параметрами системи, а й підсистема вжиття певного впливу (feedback) на елементи системи для спрямування її у запланований стан чи напрям. Відносно діяльності фінансових установ форми заходів впливу ґрунтуються на результатах здійснення регулювання та нагляду і встановлюються нормативно-правовими актами.

Результати дослідження теоретичних підходів до регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ дають можливість визначити поняття «регулювання і нагляд за діяльністю фінансових установ» як діяльність, що здійснюється у процесі управління стабільністю та розвитком ринків фінансових послуг, яка полягає у впорядкуванні, забезпеченні і коригуванні правил діяльності фінансових установ шляхом устанавлення економічних, правових та інших норм (регулювання), а також спрямовані на попередження, виявлення

і припинення порушень сукупність безперервних дій (нагляд), що включає отримання об'єктивної і достовірної інформації про стан справ у фінансових установах щодо надання фінансових послуг (моніторинг) та оцінку відповідності отриманих даних установленим нормам і вимогам (контроль).

Висновки. Результати аналізу теоретичних досліджень з вибраної проблематики дали змогу вдосконалити поняття «регулювання», «нагляд», «моніторинг» та «контроль» щодо діяльності фінансових установ, а також визначити поняття «регулювання і нагляд за діяльністю фінансових установ», які можуть бути використані для впорядкування законодавчих норм.

Багаторічна позитивна світова практика дала можливість виробити ефективні методи формування системи регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ. Саме тому важливим напрямом подальших досліджень може стати виявлення найбільш ефективного шляху реалізації регуляторно-наглядових функцій.

Список використаних джерел:

1. Словник іншомовних слів. Тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С.Я. Єрмоленко. Харків : Фоліо, 2005. 623 с.
2. Словник синонімів української мови : у 2-х т. Т. 2. Київ : Наукова думка, 1999. 954 с.
3. Большой юридический словарь. Москва : ИНФРА-М, 1998. 790 с.
4. Великий тлумачний словник української мови / за ред. В.Т. Бусела. Ірпінь : Перун, 2007. 1736 с.
5. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ : Українська радянська енциклопедія, 1985. 966 с.
6. Алексеенко Л.М. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок. Київ : Економічна думка, 2000. 592 с.
7. Енциклопедичний словник із державного управління / Ю.В. Ковбасюк та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
8. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Москва : Прогресс, 1986. 432 с.

Хоружий С. Г.

ДВНЗ «Университет банковского дела», г. Киев

УТОЧНЕНИЕ БАЗОВЫХ ПОНЯТИЙ В ЧАСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ И НАДЗОРА ЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ФИНАНСОВЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Резюме

Исследована проблема наличия различных трактовок понятий «регулирование» и «надзор». Установлены сущность и специфика понятий «регулирование», «надзор», «мониторинг» и «контроль» относительно деятельности финансовых учреждений и осуществлено усовершенствование этих понятий. Использование методов теоретического обобщения позволило определить понятие «регулирование деятельности финансовых учреждений» и понятие «надзор за деятельностью финансовых учреждений». На основе теории управления сложными системами установлено соотношение этих понятий в системе управления деятельностью финансовых учреждений.

Ключевые слова: регулирование, надзор, мониторинг, контроль, рынки финансовых услуг, финансовые учреждения.

Khoruzhyi S. G.

SHEI "Banking University", Kyiv

CLARIFICATION OF THE BASIC CONCEPTS IN REGULATION AND SUPERVISING OF THE FINANCIAL INSTITUTIONS ACTIVITIES

Summary

The problem of the existence of the concepts of "regulation" and "supervision" in the scientific works and legislative acts has been conducted to identify different interpretations of the above, as well as their usage as synonyms, or mutual inclusion of the of the both concepts. This work identifies the essence and specifics of the concepts of "regulation", "supervision", "monitoring" and "control" on the activities of financial institutions as well as proposes some improvements to these concepts. Author identifies the list of necessary functions for the implementation of regulation and supervision over the activities of financial institutions is revealed. The use of theoretical generalization methods allowed to define the notion of "regulation and supervision of financial institutions". This paper identifies the correlation and interconnection between regulation and supervision in the system of management of the activities of financial institutions, based on the theory of management of complex systems.

Keywords: regulation, supervision, monitoring, control, financial services markets, financial institutions.